

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЗЕНЬКО Віталій Володимирович

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ІНТЕРЕС
ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 08.01.01 - політична економія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1994

ДВ 37.240

Дисертація є рукопис.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії та господарської практики Київського університету ім. Тараса Шевченка.

ЛНБ України ім. В. Стефаніка

00755919 (-)

Науковий керівник - кандидат економічних наук,
доцент Свєтленко В.А.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор Ковальчук Т.Т.

кандидат економічних наук,
доцент Науменко В.І.

Провідна організація - Інститут економіки
Академії наук України

Захист відбудеться "30 листопада" 1994 року о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.18 в Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою:
252017, м.Київ, ГСП, вул. Володимирська, 60, ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі
Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "27 жовтня" 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат економічних наук, доцент

Леоненко П.М.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність та ступінь розробленості теми. Формування в Україні ринкової економіки потребує ретельно продуманих дій для здійснення кардинальних економічних реформ, спрямованих на перетворення існуючих відносин власності та розвиток товарно-грошових відносин. На порядок денний у зв'язку з цим ставляться практичні та теоретичні питання, котрі тривалий час не розглядалися нашою економічною наукою. До них належать і проблеми теорії та практики підприємництва і економічних інтересів підприємців - однієї з центральних сфер ринкового господарства. В умовах, коли переглядаються застарілі погляди та запозичаються використовувані у світовій практиці ідеї, концепції, моделі, виникає необхідність поглибленого аналізу даної проблеми. Це передбачає, по-перше, дослідження суті та економічного змісту основного мотиву підприємця до високоєфективної діяльності - підприємницького інтересу, його місця в системі інтересів, напрямків розвитку в умовах переходу до ринкових відносин; по-друге, визначення необхідних умов та факторів найповнішої реалізації підприємницького інтересу, включаючи методи державного впливу на підприємницьку діяльність господарських суб'єктів.

Пріоритет економічної думки з проблем підприємництва належить західним економістам, серед яких М.Вебер, Д.Х.Геллорейт, П.Ф.Дракер, М.Кассон, Дж.М.Кейнс, Я.Корнаї, Д.Макклєнд, А.Маршалл, А.Сміт, М.Фрідман, Ф.Хайєк, Й.Шумпєтер та ін. Ними розкривається сутність підприємця, його економічні функції та мотиви господарської діяльності.

Економічна думка вчених України та близького зарубіжжя з проблем підприємництва активізувалась в останні роки. Науково-дослідницька робота в цьому напрямку є досить поширеною. З'явилися праці А. Агєєва, А.Арсєєнка, В.Автономова, Е.Борсучєнка, Н.Єрмоєєнка, Т.Ковальчука, Д.Кузієна, Є.Павченка, В.Чєкряєка, А.Чухєно, А.Шєкєрїєна та багато інших.

Разом з тим, ряд питань підприємництва і досі не стали предметом поглибленого дослідження. До них можна віднести проблеми розробки підприємницького інтересу, його формування, прояву та реалізації в умовах різноманітності форм власності та господарювання. Причиною цього є те, що підприємець як господарський суб'єкт, вільний і самостійний товаровиробник тривалий період недооцінювався радянською економічною теорією, а тому й не розглядалися в економічних дослідженнях і його інтереси. Взагалі дослідження ролі та місця економічних інтересів в умовах розвитку товарно-грошових відносин

не приділялась належна увага, так як в період панування в країні командно-адміністративної системи уявлення про інтереси вироблялось, як правило, на методологічних принципах повного чи часткового несумісництва соціалізму і ринку. Про добутих господарів, ініціативних та підприємливих людей існувала надто недоброзичлива думка, а на практиці можливість займатися підприємництвом обмежувалась законом. Спроби розкрити суть економічного інтересу зводились, здебільшого, до прагнення використати у якості визначення окремі висловлення основоположників марксизму-ленінізму, нерідко формально, у відриві від реального життя. Наведені окремі твердження сприймалися за вичерпну характеристику досліджуваної категорії. Це було основою для подальших висновків, котрі ще збільшували початкову неточність. Звідси коріння тієї гами розбіжностей серед вчених у визначенні змісту економічного інтересу, що свідчить про недостатню розробленість даної категорії та необхідність повернення до неї. Дослідження підприємницького інтересу, як одного з елементів системи економічних інтересів, цілком ґрунтується на теорії про економічні інтереси.

Щоправда з кінця 60-х років у зв'язку з економічними реформами, що тоді почали проводитись, проблема інтересів поступово привертає увагу радянських економістів. У працях того періоду спостерігається прагнення до всебічного і системного дослідження інтересів як політико-економічної категорії, містяться оригінальні підходи, пікаві узагальнення. Заслужують уваги фундаментальні дослідження вчених того та пізнішого періоду: В.Агєєва, А.Івєлієв, С.Євстіґнєєва, П.Єщенка, В.Каманкіна, І.Комарницького, Ф.Косєєва, Т.Кулієва, І.Облонської, Д.Палкіна, В.Радаєва, І.Сєлова та ін.

Однак, не дивлячись на те, що дана тема економічних інтересів постійно розробляється, останні знаходяться в безперервному розвитку під впливом розширення ринкових відносин та їх проникнення на різні рівні господарювання, з'являються все нові господарські суб'єкти ринкової економіки, що потребує подальшого дослідження їх інтересів, особливо суб'єктів підприємницького інтересу – від чийої діяльності ефективність функціонування ринкового господарського механізму залежить найбільше.

В цілому недостатня розробленість проблема інтересів в умовах становлення ринкових відносин, з одного боку, та зростає теоретичне й практичне значення ролі підприємця в економічній системі суспільства – з іншого, визначила вибір теми дисертації, її мету,

завдання та логіку дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розкритті змісту підприємницького інтересу, форм його прояву та механізму реалізації в умовах формування ринкових відносин в Україні.

У відповідності до мети дослідження та нагальними соціально-економічними проблемами суспільства в цілому ставляться такі завдання:

- критично оцінити та систематизувати існуючі уявлення про зміст економічних інтересів і їх зв'язок з іншими економічними категоріями, виявити закономірності розвитку системи економічних інтересів в умовах формування ринкових відносин;
- розкрити виникаючі в системі економічних інтересів суперечності - їх характер, типи, походження - з тим, щоб намітити шляхи розв'язання економічних протиріч та подолання існуючих у практиці господарювання деформацій;
- з'ясувати економічну сутність підприємницького інтересу, його найсуттєвіші риси і особливості становлення та розвитку, для чого: а/ розглянути основних суб'єктів носіїв підприємницького інтересу, їх господарські функції та зміни статусу підприємця з розвитком суспільного виробництва; б/ виявити об'єкти підприємницького інтересу;
- проаналізувати основні форми прояву підприємницького інтересу, на основі чого визначити економічні критерії виявлення ефективності функціонування того чи іншого виду господарювання та підприємництва в різних умовах;
- охарактеризувати умови та фактори, від яких найбільше залежить розвиток та активізація підприємницького інтересу до високо-ефективної діяльності у процесі становлення ринкової економіки;
- визначити основні напрямки і способи державного регулювання та підтримки підприємництва в Україні;
- дослідити соціальну спрямованість підприємницького інтересу, проблеми її формування та забезпечення.

Об'єктом дослідження є економічна система суспільства в якому формуються багатоукладність та засади підприємницької діяльності.

Методологічною і теоретичною основою дисертації стали вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження з проблем вивчення економічних інтересів, формування та функціонування ринкового механізму, підприємництва, регулюючого впливу сучасної держави на господарські процеси в народному господарстві.

Для вивчення й узагальнення інформації за темою дисертації

використані методи системного, логічного, функціонального аналізу, експертних оцінок та інші наукові методи дослідження економічних процесів.

Інформаційна база. У роботі використані статистичні та аналітичні дані підприємств, законодавчі та нормативні документи України з питань регулювання ринкових відносин та підприємництва. Знайшли відображення дані монографічних видавств та періодичної преси.

Наукова новизна роботи. В дисертації здійснений цілісний економічний аналіз сутності підприємницького інтересу та механізму його реалізації в умовах формування ринку в Україні:

- обґрунтовано твердження про економічний інтерес як об'єктивний фактор економічної діяльності господарських суб'єктів та інтегральну форму їх вираження в системі економічних потреб та виробничих відносин. Необхідною стадією еволюції інтересів є формування багатуокладної економіки з чисельністю господарських суб'єктів та різноманітністю і рівноправністю їх економічних інтересів, серед яких все важливішу роль починає відігравати підприємницький інтерес, який у ринковій економіці стає основою реалізації особистого та всієї системи економічних інтересів;

- доведено, що економічна діяльність господарського суб'єкта становить основу підприємницького інтересу. Проаналізований змістовий бік діяльності підприємця, який залежить перш за все від його підприємницьких здібностей, та мотиваційний, що визначається економічними інтересами останнього. Підприємницький інтерес є ядром мотиваційного механізму підприємця, визначає зміст і спрямованість його господарювання, підприємливість;

- прояснив підприємницького інтересу розглядається як процес, що спрямований на досягнення певного результату господарювання, який охоплює всю систему різноманітних форм здійснення підприємницької діяльності і адекватної їм системи відносин та мотивацій. Економічними критеріями оцінки ефективності тієї чи іншої форми господарювання в умовах формування та функціонування ринкової економіки є: визначення соціально-економічної ефективності виробництва, конкурентоспроможності підприємства; виявлення адекватності форми підприємництва максимальному використанню творчого потенціалу всіх працівників, наявності у господарського суб'єкта стимулів до вироблення інновацій, здатності до економічного ризику; врахування історичного та національного моментів, ряду обставин виключно практичного характеру;

- визначені умови та фактори розвитку підприємництва й акти-

візації підприємницьких інтересів: роздержавлення та приватизація державних підприємств, демонополізація та демократизація економіки, розвиток конкуренції, формування розгалуженої ринкової інфраструктури, здійснення ефективної державної політики сприяння становленню та розвитку підприємства, забезпечення правової захищеності підприємницької діяльності;

- досліджена специфіка державного регулювання підприємництва, котра полягає в оптимальному інтегруванні ринкових і державних регуляторів у залежності від розвинутості ринкових відносин, та в поступовому переході від адміністративних до переважно економічних методів управління, широкого застосування економічного інструментарію для комплексного і селективного впливу на підприємницький інтерес, вирівнювання умов функціонування будь-яких видів підприємств з метою розвитку інноваційного підприємництва;

- виявлена залежність соціальної спрямованості підприємницького інтересу від ступеня розвинутості ринкових відносин, від дієвості системи державного стимулювання індивідів до підприємницьких дій через призму соціальних гарантій.

Практичне значення дослідження. Одержані на основі проведеного аналізу теоретичні результати і висновки можуть бути базові для подальших економічних досліджень у сфері підприємницького інтересу та підприємництва, а також використовуватись у навчальному процесі при викладанні окремих тем курсу "економічної теорії", а також спецкурсів з проблем становлення та функціонування підприємництва. Основні результати та висновки цієї праці можуть використовуватись для підвищення рівня знань населення про підприємництво, при розробці практичних рекомендацій з підвищення ефективності функціонування підприємства. Ця частина матеріалів дисертації може використовуватись при розробці і вдосконаленні законодавчих актів України, котрі регулюють підприємницьку діяльність.

Апробація роботи. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження доповідались і обговорювались на міжнародній, республіканській та регіональних науково-практичних конференціях, на засіданнях методологічних семінарів кафедри економічної теорії та господарської практики Київського університету ім. Тараса Шевченка.

За темою дослідження опубліковано 6 наукових праць, загальним обсягом 1,5 д.а.

Загальний задум і логіка дослідження визначили таку структуру дисертації:

	ВСТУП
Розділ:1	ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ІНТЕРЕС В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ
1.1	Особистий і підприємницький інтереси: співвідношення та взаємодія
1.2	Особливості прояву підприємницького інтересу в різних формах господарювання
Розділ:2	МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ІНТЕРЕСУ
2.1	Умови та фактори активізації підприємницького інтересу
2.2	Система державного регулювання підприємництва
2.3	Формування соціальної орієнтації підприємницького інтересу
	ВИСНОВКИ
	Список використаних джерел та літератури

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

Становлення ринкових відносин передбачає формування відповідного середовища свободи підприємництва та вихід на поле господарського життя фігури підприємця. Останньому у ринковій економіці належать ключові позиції, і саме тому, що до високоєфективної господарської діяльності його спонукає такий могутній мотиваційний різновид, як підприємницький інтерес. В основі підприємницького інтересу економічна діяльність господарського суб'єкта, його особистий інтерес. Тому дослідження підприємницького інтересу треба починати з розкриття змісту та природи економічного, зокрема особистого, інтересу.

Еволюція наукових поглядів стосовно сутності економічних інтересів, їх справжньої природи за довгу історію розвитку суспільства зазнала великих змін - від розгляду їх як ідеальної спонукальної сили діяльності, в основі якої фізична чутливість індивіда, до встановлення зв'язків між економічними інтересами та об'єктивною необхідністю.

Оскільки прояв економічних інтересів обумовлений не лише волею та бажаннями людей, а й багатьма цілком визначеними об'єктивними обставинами, як, скажімо, типом виробничих відносин, рівнем

розвитку продуктивних сил, характером суспільного поділу праці - їх необхідно розглядати як об'єктивний фактор. Спонукальним силою діяльності економічні інтереси стають в процесі їх пізнання та усвідомлення суб'єктом, коли вони, відображаючись у свідомості, рішуче впливають на старанність людини, підприємливість тощо. Визнання об'єктивності економічних інтересів не применшує значення свідомості під час здійснення виробничої діяльності, так само усвідомлений інтерес не втрачає своєї матеріальності.

Економічні інтереси ґрунтуються на економічних потребах, але рі також слід віднести до об'єктивних факторів діяльності суб'єкта. Будучи вирішальною спонукальною силою економічної діяльності, потреба започатковує розвиток інтересу, тобто виступає одним із його джерел, внаслідок чого спрямованість інтересу на задоволення потреб є невід'ємною властивістю інтересу. Тісний зв'язок потреб з економічними інтересами дозволяє характеризувати останні як змістовний прояв творчоперетворювальної діяльності суб'єкта, спрямованої на вдосконалення своїх здібностей, самоутвердження та самовираження.

Реалізація економічних інтересів суб'єктів відбувається через їхню господарську діяльність, у процесі якої об'єктивно виникають виробничі відносини. Економічні інтереси відіграють функціональну роль в системі виробничих відносин, виступаючи тією ланкою, котра опосередковує взаємодію діалектичних суперечностей - неперервності та дискретності - системи цих відносин і породжує об'єктивні економічні суперечності, що є джерелом поступального прогресивного розвитку та вдосконалення як виробничих відносин, так і економічних інтересів. Єдність та протилежність економічних інтересів в умовах ринку виступає джерелом саморухомості їх системи, перетворюючи тим самим ринок у систему саморегульованої економіки.

Виробничі відносини /у тому числі й відносини власності/ та економічні інтереси історично і логічно становлять органічну єдність. Будь-які зміни умов діяльності господарського суб'єкта зумовлюють необхідність змін і його інтересів, що позначається на становищі даного суб'єкта, економічний статус якого визначається тим, як він включений у відносини власності. Різноманітність та рівноправність форм власності, що виникає в період становлення ринкових відносин і спричинене об'єктивними обставинами неминуче породжує численність суб'єктів ринку з такою ж різноманітністю та рівноправністю їх економічних інтересів. І саме відносини власності лежать в основі справжньої зацікавленості всіх суб'єктів

ринкового господарювання, забезпечуючи ефективну діяльність кожного, а зрештою й економіки в цілому. Функціонування відносно власності проявляється через інтереси насамперед суб'єктів власності.

На ринку взаємодіють багаточисельні господарські суб'єкти, в тому числі і підприємці, прояв та реалізація особливих інтересів яких відбувається на основі як співробітництва, так і гострої конкурентної боротьби, суперництва, що вимагає від них необмежених здібностей та знань законів і правил ринкового господарювання. Підприємцем може бути як власник засобів виробництва, так і не власник, хоч звичайно, ефективність діяльності залежить від того, чи має він можливість присвоювати власність у якості об'єкта господарювання, однак у будь-якому випадку головною функцією підприємця є управління власністю підприємства /фірми/. Підприємці завжди прагнуть використовувати досягнення науково-технічного прогресу, реалізувати новаторські ідеї, від їхньої діяльності найбільшою мірою залежить результативність виробництва, тому вони є основними суб'єктами ринкового господарювання, а формування підприємницького інтересу – об'єктивно необхідною стадією еволюції економічних інтересів у напрямку становлення ринкових відносин і підприємництва.

До суб'єктів підприємницького інтересу належать як окремі громадяни та юридичні особи, котрі виступають у цій якості переважно шляхом організації одноосібного виробництва, так і різні колективи /групи/: акціонерних товариств, орендних підприємств, кооперативів тощо, а також певною мірою держава, за умов комерціалізації її підприємств. Хоч за загальним правилом у ринковій економіці держава не повинна брати на себе ризику, має встановлювати правила організації підприємництва, стежити за їх дотриманням, і тому бути підприємцем у прямому значенні цього слова не може. З розвитком суспільного виробництва економічний статус підприємця модифікується і нині у країнах з високорозвинутою економікою поширені, особливо на корпоративному рівні, такі ролі суб'єктів підприємницького інтересу, як підприємець-власник, підприємець-новатор, /інтрапренер/, підприємець-менеджер.

В економічній діяльності підприємця чітко простежуються два взаємопов'язані аспекти: змістовний та мотиваційний, котрі відрізняються характером вимог. У першому випадку тих, які економічна діяльність пред'являє до нього, в іншому – які ставить сама особа до господарської діяльності. Змістовний бік діяльності підприємця залежить перш за все від його підприємницьких здібностей. Мотива-

пійний аспект визначається його економічними інтересами. Ядром і основою мотиваційного механізму виступає підприємницький інтерес. специфіку якого потрібно шукати у трудовій господарській діяльності, в особливостях її соціально-економічної форми, — у виробничих відносинах, насамперед у відносинах власності даного суспільства.

Провідна роль підприємницького інтересу проявляється опосередковано, відбивається у численних мотивах, пов'язаних з певними цінносними орієнтирами, критеріями, якими керуються суб'єкти в процесі виробництва. У такому вигляді підприємницький інтерес виступає основою імпульсів, що викликають бажання підприємця господарювати ефективно, проявляти свої здібності, підприємливість.

Підприємницький інтерес ґрунтується в першу чергу на особистому інтересові та, відповідно, приватній власності. Підприємницька функція, як правило, є справою приватної ділової людини, і підприємцю характерно використовувати одержані матеріальні блага та доходи для задоволення особистих потреб в першу чергу.

Спрямованість підприємницького інтересу на максимальний зиск, економічний успіх, вигоду виразно видна. Однак суттєво важливо, що у підприємця превалюють не споживацько-розпорядницькі нахили та мотиви, а продуктивно-творчі, тобто повернення прибутку знову у виробництво: на модернізацію, розширення його обсягів, налагодження нової справи тощо. Орієнтація підприємницького інтересу на гроші матеріалізується у нагромадженні капіталу, а не лише особистих благ.

Окрім того, прибутковість вкладених засобів не становить самоціль для підприємця, оскільки, при умові конкурентно-ринкового середовища вона досягається, як правило, через надійне задоволення запитів споживачів. Тим самим підприємницький інтерес приносить вигоду не лише підприємцям, а й споживачам, і в цілому суспільству, виступаючи одночасно засобом реалізації всієї системи економічних інтересів.

Проблема зиску для підприємця найгостріша на межі економічної його небезпеки, а коли матеріальне становить перевагу й її, тобто, коли господарський суб'єкт відчуває себе економічно невразливим, тоді мотив задоволення матеріальних /елементарних/ потреб перестає для нього бути домінуючим. Незалежно від сфери діяльності, форми власності та соціального статусу економічного суб'єкта, його підприємницький інтерес спрямовується до особистої свободи та незалежності від бюрократичної опіки, він прагне "піднятися вгору по

соціальних східнях", отримати "радість творчості" і т. і. Таким чином з розвитком суспільного виробництва і людини суттєве ядро економічних інтересів – підприємницький інтерес – трансформується. З моменту задоволення елементарними потребами творчу діяльність підприємця обумовлює вже не просто вигода, зиск, а прагнення до самовираження, найповнішої реалізації себе як особистості, до задоволення потреб другого порядку /духовних/ – вищих.

Прояв підприємницького інтересу можна подати як процес, спрямований на досягнення певного результату господарювання, котрий охоплює всю систему різноманітних форм здійснення підприємницької діяльності, а реалізацію – як момент, тобто власне досягнутий соціально-економічний результат. При цьому важливою формою прояву підприємницького інтересу виступають економічні стимули, особливість яких у сфері дії підприємця полягає в тому, що вони відображають індивідуальні здібності, чим слугують могутньою спонукальною силою до економічної діяльності. Економічні стимули детермінують підприємницьку діяльність і на поверхні економічних відносин виступають у вигляді стимулювання, матеріального та морального заохочення.

Виявлення та аналіз основних економічних стимулів, що приводять в дію підприємницький інтерес, серед яких прагнення до одержання максимального прибутку, зокрема інноваційного, у поєднанні з присутністю можливості банкрутства, намагання оволодіти та розпорядитися власністю підприємства – джерела доходів для власника і основи незалежної поведінки господарського суб'єкта в умовах ринку та ін., а також ґрунтованої на них системи матеріального та морального стимулювання робітників і підприємців дозволили визначити критерії відбору сучасних форм господарювання, в яких найповніше проявляється величезний потенціал підприємницького інтересу. Такими критеріями є: 1/ оцінка соціально-економічної ефективності виробництва; 2/ аналіз конкурентоспроможності підприємства; 3/ дослідження адекватності форми підприємництва максимальному використанню творчого потенціалу власника і всіх прагнучих на даному підприємстві; 4/ виявлення у господарського суб'єкта присутності стимулу до втілення інновацій, сприйняття ним в цілому науково-технічного прогресу, здатності до економічного ризику; 5/ врахування історичного та національного моментів, ряду обставин виключно практичного характеру – розміру підприємства, його фінансового становища, характеру технологічного процесу тощо.

Виходячи з названих критеріїв та аналізу сучасних форм госпо-

даровання доведено, що підвищення ефективності українського виробництва повинно досягатись не шляхом протиставлення великих підприємств малим та середнім, а на основі їх оптимального поєднання, взаємодії, доповнення великих підприємств дрібними - саме такою є об'єктивна тенденція розвитку ринкового господарства, котра сприяє зменшенню залежності ринку від монопольних виробників та посиленню конкуренції між різними підприємницькими структурами.

Ефективне використання економічних стимулів та побудованої на них системи матеріальної та моральної зацікавленості сприяє активізації спрямованості підприємницького інтересу на досягнення високих результатів господарства у різноманітних формах підприємницької діяльності. У свої чергу, завдяки розвитку різних видів підприємництва розширюється сфера дії всієї системи стимулів, створюються умови для зростання їх впливу на підприємницький інтерес суб'єктів ринкової економіки, розвитку господарської мотивації останніх, що в майбутньому повинно стати запорукою соціально-економічного прогресу, забезпечити цивілізований характер розвитку нашої держави.

Досвід економічних перетворень переконливо свідчить, що форми господарства та підприємництва не "запрацюють" у повну силу без створення адекватних "зовнішніх" умов розвитку та активізації підприємницького інтересу, що потребує докорінної перебудови всіх складових механізму управління національною економікою.

Формування та розвиток підприємницького інтересу в нашій економічній системі багато в чому залежатиме від ефективності здійснення демонополізації нинішньої вкрай монополізованої економіки. Монополії, що сформувались у нас за часів панування командно-адміністративної системи мають, як правило, штучний характер, оскільки є результатом виконання рішень органів державного управління, а не виникли, як у країнах з ринковою економікою, в результаті дії об'єктивних економічних законів. Основним монополістом є держава, чия монопольна роль до недавнього часу реалізовувалась через розосереджування на певних ступенях ієрархічної драбини владно-розпорядницьких функцій з правом розпорядження певним ресурсним потенціалом. За таких умов монополізм власне підприємств вторинний, носить значною мірою вимушений характер і є об'єктивною реакцією на рішення вищих державних управлінських ланок. У зв'язку з цим, програма подолання монополізму в нашій економіці не повинна "замикатися" лише на рівні підприємств, а має носити комплексний характер, що включає: А/ обмеження монополізму центральних економічних ві-

домств; б/ ліквідацію монополізму галузевих міністерств; в/ ліквідацію, або хоча б істотне обмеження монополізму окремих підприємств.

Боротьба з монополізмом мусить відбуватися разом з проведенням кардинальних змін функцій та структури органів державного управління, що включає відмову від усіх видів адміністративної інтеграції, розформування найбільших горизонтальних господарських об'єднань, котрі створювались здебільшого для зручності управління ними, суттєво розширивши економічну самостійність підприємств.

Демонтаж командно-адміністративної системи та її ієрархічних структур потрібно здійснювати одночасно з формуванням суб'єктів ринкової економіки, у чому велику роль покликані відіграти роздержавлення та приватизація існуючих підприємств. При цьому перевага має надаватись перетворенню великих державних підприємств у високоєфективні концерни та корпорації /шляхом їх приватизації через корпоратизацію та оренду майна з наступним його викупом/. Акціонування при роздержавленні повинне відігравати головну роль, а розукрупнення, як правило, має стосуватись горизонтально інтегрованих підприємств, що мають слабкі технологічні зв'язки і здійснюватись тоді, коли це дасть змогу ширше використати спеціалізацію всіх підрозділів, підвищить гнучкість виробництва. В цілому, підхід до процесу приватизації потребує гнучкості та ввічливості дій, зміна форми власності мусить супроводжуватись подальшими змінами і в системі управління підприємствами.

Разом з тим, трансформація державних підприємств не можна зводити лише до процесу приватизації. Необхідно здійснювати також демократизацію державної власності та створювати паралельно з уже існуючими підприємствами нові, в основному недержавні структури.

Важливою умовою розвитку та активізації підприємницьких інтересів є конкуренція, котра виконує роль економічного каталізатора виявлення справжніх підприємців, та/поряд з економічними законами та державою/ виступає регулюючою силою ринкового механізму. Конкуренція вимагає від господарських суб'єктів поліпшення не тільки форм та методів економічної організації виробництва, підвищення якості продукції, а й постійного вдосконалення своїх здібностей, управлінської культури, системи цінностей фірми тощо. Разом з тим, конкуренція не всесильна, поряд з її позитивними якостями у неї є і недоліки. Тому воляючи сприяти її розвитку при формуванні основ ринкової економіки, не слід сприймати економічну конкуренцію як панацею чи самоціль.

Активізація підприємницького інтересу потребує створення розгалуженої ринкової інфраструктури, котра покликана забезпечити органічне поєднання інтересів підприємців поміт собою, підприємницьких інтересів з потребами та інтересами суспільства, забезпечити головну мету підприємництва - пророс руху.

Великий вплив на підвищення ефективності та активності підприємницького інтересу справляє економічна державна політика, спрямована на розвиток та підтримку підприємницької діяльності. За допомогою свого економічного інструментарію, як то ціни, кредити, субсидії, дотації тощо державні органи ефективно впливають на інтереси господарських суб'єктів, сприяючи підвищенню їх ділової активності.

Активізація та реалізація підприємницького інтересу знаходиться у залежності й від ряду інших факторів, розглянутих в дисертаційній праці, серед яких територіальні умови, наявність сприятливого соціально-психологічного клімату серед населення, правова захищеність підприємництва та ін.

Ефективність соціально-економічної системи, її активність багато в чому визначаються цілеспрямованістю, мотивацією, інтересами діючих в ній людей, завдяки неусвідомленню не індивідуальному рівні взаємодій яких виникає їх кооперація та здійснюється самоорганізація. Разом з тим очевидно, що ніяка соціальна система не може розвиватися без свідомої організації. Адекватне функціонування ринкового механізму в цілому вимагає доповнення самоорганізації - як внутрішнього регулятора, зовнішнім регулятором, яким є держава, а дії її органів управління повинні контролюватися суспільством. Обґрунтування необхідності державного регулювання підприємництва при переході до ринку базується на тому, що вказані заходи мають відновити керованість економікою, прискорити ринкові реформи в цілому, пом'якшуючи водночас соціально негативні наслідки їх здійснення. Цільова установка концепції регулювання підприємництва повинна виходити з намагання навчитися встановлювати та постійно підтримувати на всіх етапах розвитку ринкових відносин оптимальне співвідношення державних та ринкових регуляторів, їх інтеграцію. Селекції системи свідомо регулюючих заходів у тому, щоб залобити соціально негативним тенденціям, не розладнюючи при цьому об'єктивно функціонуючих зв'язків.

У комплексі заходів державного регулювання підприємництва розглядається система державного півоутворення. Спроби уряду пе-

рейте від планового безпосередньо до ринкового піноутворення у якомога стисліші строки, застосування методів так званої "шокової терапії" треба визнати помилковими, економічно необігрунтованими. На основі аналізу світового досвіду з цього питання та з урахуванням умов, що склалися нині в нашій економіці пропонується повернутися на даному етапі до адміністративного регулювання цін на основні види товарів, використовуючи його як інструмент для запуску процесів самоорганізації та саморозвитку. Ціна має бути непідвладною вільному маніпулюванню нею з боку виробника /продавця/, тільки тоді вона виступатиме стимулом до пошуку господарськими суб'єктами економічно ефективних рішень у сфері виробництва. Тому ціна повинна регулюватися державою поки не запрагне економічна конкуренція, котра змусить товаровиробників порівнювати ціни з витратами та самі вивукувати резерви її зниження.

Податкова політика в нас є короткою та фіскальною у порівнянні з країнами розвинутої ринкової економіки, характеризується високою дискримінацією та ігноруванням інтересу підприємця через високі та прогресивні податки, внаслідок чого економічна активність приречується на зниження. При створенні нової податкової системи потрібно виходити з того, що вона повинна відобразити й сформувати економічні відносини між суб'єктами, враховуючи їх інтереси, бути стабільною, сталою, що дозволить товаровиробникам протязувати результати своєї діяльності. Базово оподаткування підприємств повинен стати прибуток /а не валовий доход/, ставка якого має бути зниженою, але так, щоб максимально зменшити втрати для державного бюджету. Оптимальним вважаємо встановлення податку з прибутку на рівні 25 відсотків.

Особливо важливим блоком господарського механізму є регулювання державою інноваційного підприємництва. Політику стимулювання підприємницького інтересу до інноваційної та науково-дослідницької діяльності доцільно побудувати за такими основними критеріями: економічна підтримка венчурного підприємництва у сфері інновацій; організація комплексної інформаційної бази і відпрацювання механізму, що забезпечує до неї рівний і простий доступ користувачів; надання особливих пільг при впровадженні нових, що раніше не застосовувались, видів обладнання; цілеспрямоване стимулювання розвитку галузей, що відіграють провідну роль у науково-технічному прогресі, проведення структурної політики; створення сприятливого господарського клімату для заохочення оновлення основних виробничих фондів.

Аналіз державного регулювання величезних господарських структур показує, що для сприяння ефективній структурній перебудові виробництва та створенню підприємств з сучасною технологією виробничого процесу необхідна державна розробка детальних "індикативних" схем розвитку та розміщення продуктивних сил, довгострокових та середньострокових планів соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, що дозволить таким підприємствам правильно вибрати орієнтири і послідовно оволодівати практикою стратегічного планування своєї діяльності, формувати інвестиційні фонди та науково-технічні програми. Це ініціюватиме втягнення діяльності створених великих підприємницьких структур у загальне русло економічної динаміки, реалізацію національних пріоритетів, допоможе виходу передових вітчизняних корпорацій на світовий ринок.

Важливе місце в дисертації займає державна політика з підтримки підприємств малого бізнесу. Основним її принципом має бути сприяння вирівнюванню умов господарювання малих підприємств з умовами функціонування великих. Звідси, державна підтримка повинна бути спрямованою на недопущення монополізації ринку окремими товаровиробниками, сприяти формуванню конкурентно-ринкового середовища. Пріоритет у державній допомозі повинні мати насамперед виробничі підприємства, котрі виготовляють потрібу для населення продуктів, адже від них найбільшою мірою залежить успіх здійснюваних економічних реформ. З цієї мети необхідно розробити державну програму розвитку найважливіших блоків народного господарства з урахуванням завдань здійснення структурних зрушень в економіці та реалізації їх на ринковій основі за участю держави в регулюванні господарських зв'язків.

Комплекс заходів з державного стимулювання малих підприємств передбачає розвиток різноманітних джерел їх фінансування, що потребує створення страхових та ризикових фондів, комерційних банків при пайовій участі засобів малих підприємств, товариств взаємного кредитування і т.і., у межах яких поступово формуватиметься система колективного самозабезпечення підприємств громадськими засобами. Стимулювання розвитку підприємництва має вестись також через зниження позикового проценту та здешевлення кредиту, для чого необхідно, щоб замість аукціонного розподілу кредиту Національний Банк встановлював ліміти та визначав основні напрямки кредитування для кожного комерційного банку. Такі заходи не є антиринковими й, до речі, практикувалися США та Японією аж до останніх десятиліть.

Аналіз етапів становлення та розвитку ринкових відносин пока-

зав., що з удосконаленням ринкового господарського механізму та з підвищенням ефективності виробництва управлінська діяльність та орієнтація підприємницького інтересу змінюється у напрямку більшої соціальної спрямованості. Відбуваються позитивні зміни в критеріях оцінки маркетингової діяльності, основними з яких стають свідчості реакції фірми на зміни зовнішнього середовища, на запити споживачів, підвищується значення організаційної культури керівника підприємства, підприємця, менеджера, зростає їх соціальна відповідальність, а отже й соціальна активність, що якраз і відкриває довгострокові перспективи їх діяльності та зростаючий обсяг прибутку.

Але ми знаходимося лише на початковому етапі формування ринкової економіки, для якого характерними є розбалансованість внутрішнього ринку, дефіцит матеріально-технічних ресурсів, монополізм у виробництві багатьох товарів, дуже низький рівень конкуренції. Все це зумовило у діяльності вітчизняних підприємств так званий "виробничий орієнтир". Виходом з такої ситуації, як свідчить світовий досвід, є прискорення радикальних економічних реформ ринкового характеру.

З прилюдненням в дію ринкових механізмів сили ринку самі починають проявляти турботу про те, щоб підприємства виробляли продукцію високої якості, пристосовували свою господарську діяльність до задоволення інтересів та запитів споживачів. Разом з тим, і в умовах високорозвинутої економіки держава здійснює цілий комплекс заходів, щоб стимулювати господарських суб'єктів до підприємницьких дій через призму соціальних гарантій. Потрібен вибір суспільних пріоритетів та цілеспрямоване стимулювання розвитку різноманітних напрямків підприємницької діяльності, широке та ефективне застосування комплексу економічних державних регуляторів підприємництва, здійснення екологічних програм, створення системи надійних правових та ін. соціальних гарантій товаровиробників, а також ефективного механізму соціального захисту прав споживачів і т.і. Загальним висновком з цього аналізу є визначення соціально орієнтованого підприємницького інтересу як довгострокового економічного інтересу підприємця, в якому органічно поєднуються стратегічні інтереси суспільства з інтересами одержання максимального прибутку підприємствами. Зроблений висновок підтверджує попередні теоретичні висновки відносно природи та змісту підприємницького інтересу.

Основні положення дисертації викладені в таких опублікованих працях:

1. Регіональні проблеми підвищення ефективності використання трудових ресурсів //Напрялення становлення і розвитку соціалістического господарственного механізма в умовах економіческою самостійности регіона: Тезиси наук.-практ. конф. Ч.1. - Черновці, 1990. -0,2 п.л. /у соавторстве/;

2. Формирование механизма согласования экономических интересов в условиях становления рынка //Формирование механизма свободной экономической зоны в условиях рыночных отношений: Тезиси наук.-практ. конф. Ч.1. -Черновці, 1991. -0,2 п.л.;

3. Економічний зміст та спрямованість підприємницького інтєресу в умовах формування ринку //Проблеми переходу України до ринкових відносин: Тези наук.-практ. конф. -Вінниця, 1993. -0,2 д.а.;

4. Особливості активізації підприємницької діяльності в умовах формування ринкової економіки //Культура і ринок: Тези наук.-практ. конф. -Тернопіль, 1993. -0,2 д.а.;

5. Рушійні сили підприємницької діяльності //Криза економіки України та можливості виходу з неї: Тези наук.-практ. конф. - Івано-Франківськ, 1993. -0,2 д.а.;

6. Активізація економічних інтересів у процесі становлення ринкової економіки //Питання політичної економії: Респ. мізвід. наук. зб. /у друпі/.

AB 31.240

AB 31.240